

Vapaan sivistystyön ydintehtävä

Harva, Urpo. 1984. Vapaan sivistystyön ydintehtävä. Aikuiskasvatus 4, 1, 8–10. — Kirjoittajan pääteesi on, että aikamme suurten sosiokulttuuristen ongelmien ratkaisemiseksi vapaata sivistystyötä on kehitettävä entistä tietoisemmin ”kansan yliopistoksi”.

Sosiokulttuurin kriisi

Varsinaisesti toisen maailmansodan jälkeen ja osittain vasta 1960-luvulta lähtien yhteiskunnallinen ja henkinen elämä on ajautunut syvään kriisiin. Viittaan vain lyhyesti sen yleisesti tunnetuihin osa-alueisiin:

- 1) Atomisodan mahdollisuus, sen luoma pelko ja poliittinen jännitys sekä asevarustelun suunnaton kalleus.
- 2) Teollistumisen aiheuttama ihmisen ja luonnon suhteen häiriintyminen ihmisen terveyttä vaarantavalla tavalla.
- 3) Rikkaiden ja köyhien kansojen välinen kuilu.
- 4) Maailman väestön liikakasvu.
- 5) Kasvuideologian ajautuminen umpikujaan.
- 6) Työn tuottavuuden lisääntymisen aiheuttama työttömyys.

Sosiaalinen kriisi on vasta äskettäin ruvennut heijastumaan ihmisten tajuntaan vaikeina ongelmoina. Tästä pari esimerkkiä. Pekka Kuusen kasvuideologian julistuksessa *60-luvun sosiaalipolitiikka* (1961) ei otettu huomioon kasvuideologian negatiivisia seurauksia. Sitä vastaan kirjoittamassani teoksessa *Ihminen hyvinvointivaltiossa* (1964) ei liioin kajottu esim. luonnon saastumiseen. Kasvun rajat ja negatiiviset seuraukset toi yleiseen tietoisuuteen näet vasta Rooman klubin raportti 1972.

Vasta viime vuosina on ruvettu oivaltamaan, että täystyöllisyyden ohjelma ei voi lopettaa työttömyyttä. Yhä useammat, joskin edelleenkin pieni vähemmistö, ovat alkaneet korostaa, että tarvitsemme uuden työn ja vapaa-ajan filosofian.

Sosiaalinen kriisimme on paljolti tieteen, tarkemmin sanoen tieteellisteknisen kumouksen aikaansaama. Jo uuden ajan alusta, mutta varsinkin valistuksesta lähtien uskottiin, että tiede tuo edistystä ja onnea. Tässä skientistisessä käsityksessä on nyt raskaasti petytty. Biologian professori Peter Portin kirjoittaa: ”Luonnontieteen kukoistuksesta, josta piti tulla ihmiskunnan kulta-aika, uhkaakin tulla ihmiskunnan katastrofi.”

Tieteeseen on luotettu sosiaalisten kriisimme ratkaisijana, mutta se itse on ajautunut kriisiin. Tieteestä itsestään on tullut yhteiskunnallinen ongelma. Portin sanoo, että tiedemiesten on nyt kysyttävä, ”mihin tieteessämme pyrimme ja vielä yleisemmin mihin ihmiskunnan on pyrittävä”. Kysymykseen tieteen päämäärästä ja kyvystä ratkaista esim. sosiaalisia ongelmiamme annetaan kuitenkin sangen erilaisia vastauksia. Erikoisesti kiistellään tieteen mahdollisuudesta vastata eettisiin ja arvokysymyksiin.

Myös filosofian tehtävästä on kovin erilaisia käsityksiä. Looginen empirismi ja analyttinen koulukunta tahtovat tehdä filosofiasta tieteellisen karisimalla siitä pois metafysiset ja arvokysymykset. Tällainen filosofia on osoittautunut kovin avuttomaksi yhteiskunnallisia ongelmia pohdittaessa.

Tieteen harjoittamisen keskus on yliopisto. Sekin on joutunut kriisiin, joka on seurausta tieteen ja filosofian kriisistä. Lisäksi tulee, että yliopistolle on asetettu tehtäviä, jotka huomattavasti poikkeavat yliopiston alkuperäisestä ideasta.

Elämme siis keskellä syvää yhteiskunnallista ja henkistä murrosta. Melkein kaikki vanha ja tuttu horjuu. Suomalainen yhteiskunta on juuri käynyt läpi voimakkaan elämänmuodon ja arvomaailman mullistuksen siirryttyään agraarisesta elämästä teolliseen. Ja ainakin minusta näyttää siltä, että ollaan taas laukkaamassa täyttä vauhtia ja silmät ummessa kohti tieto- eli informaatioyhteiskuntaa tietämättä minkälainen se on.

Pitäisikö kehityksen vauhtia hillitä, koska se näyttää ylittävän ihmisten sopeutumiskyvyn, ja taivoitella tynempää elämää?

Vapaan sivistystyön aatepohja

Vapaan sivistystyön historiasta (jonka kirjoittaminen olisi tärkeä tehtävä) näemme, että sen juuret ovat tieteessä, syvimmin Auguste Comten valistushenkisessä filosofiassa. Sen perusajatus oli tämä: ”Tietäminen ennaltanäkemistä ja ennaltanäkeminen ennaltavaikuttamista varten”. Siis tieteen

tarkoituksena on ohjata yhteiskuntaa ja elämää kohti parempaa tulevaisuutta.

Comtella on myös ratkaisevan tärkeä lisäajatus. Tiede ei voi tuota tehtävänsä suorittaa, jos se elää vain suppeassa tiedeyhteisössä. Tiede on levitettävä kaiken kansan keskuuteen. Tätä varten hän suunnitteli laajan organisaation, joka rakenteeltaan muistutti katolisen kirkon organisaatiota.

Anton **Nyström** sovelsi Comten ajatuksia käytäntöön ja näin syntyi työväenopisto.

Meillä kiisteltiin melko pitkään uuden opiston rajoittamisesta vain työväestölle ja sen työväenhenkisydestä. Lopulta ymmärrettiin, että sidonnaisuus työväestöön oli vain historiallisista seikoista johtuva ohimenevä ilmiö. Pysyvää oli kaikille tarkoitettu ”tieteenomaisuus”. Työväenopisto avartui kansalaisopistoksi.

Englannissa aikuiskasvatus syntyi varsinaisesti tieteestä ja nimenomaan yliopistosta, yliopiston laajenuksesta (*university extension*). Sekin oli aluksi tarkoitettu työväestölle, ja näin syntyi työväen sivistysliike. Se antoi esikuvan myös meikäläiselle Työväen Sivistysliitolle.

Yliopiston harjoittama aikuiskasvatus, joka alkoi Suomessakin kuitenkin heikosti menestyen, laajentui kaikkia kansalaisryhmiä koskevaksi. Vapaan sivistystyön yhteys yliopistoon on monissa maissa tullut pysyväksi. Teoksessa *Vokshochschule* sanotaan, että aikuiskasvatuksen on tulevaisuudessa vielä enemmän kuin menneisyydessä turvaututtava tieteeseen. Siksi sen on nojaututtava yliopistoon, koska tämä on tärkein tieteellinen laitos.

Kansanopiston alkuperäisenä aatepohjana on humanismi ja kristinusko, mutta jo varhain korostettiin myös tieteeseen nojautuvaa opetusta. On syytä muistaa, että kansanopiston nimi tanskaksi on *højeskole*, korkeakoulu. Kehitys onkin jonkin verran kulkenut tieteellistä opetusta kohti. Siitä on osoituksena mm. Työväen Akatemia.

Se äskettäin virinnyt toiminta, jota nimitetään avoimeksi yliopistoksi (*open university*), osoittaa sekini aikuiskasvatuksen ja yliopiston läheistä yhteyttä.

Vapaalla sivistystyöllä on ollut ja on muitakin tehtäviä kuin tieteellisen tiedon ja ajattelutavan levittäminen. Niiden soveltuvuudesta vapaaseen sivistystyöhön on kuitenkin kiistelyä. Niinpä on keskusteltu pitkään ammatillisista aineista. Kehitys on kulkenut siihen suuntaan, että ammatillinen aikuiskasvatus, jota on myös ruvettu nimeämään aikuiskoulutukseksi, on ruvennut eriytymään omaksi lohkokseen. Kouluaineiden opetus on rapissut pois sitä mukaa kuin koulunkäynti on yleistyntä ja on perustettu iltaoppikouluja. Monenkirjaviini viihteellisuontoisiin harrasteaineisiin on aina suhtauduttu jossakin määrin kriittisesti.

Koskaan ei ole tehty kyseenalaiseksi sitä, että tieteellisen sivistyksen levittäminen on vapaan sivistystyön olennaisia tehtäviä.

Toiselta puolen katsoen on jo pitkään pidetty sangen yleisesti selvänä, että yliopistolla pitää olla myös ”kolmas tehtävä”, tieteen levittäminen tiedeyhteisön ulkopuolelle. Sitä ei ole pidetty vain velvollisuutena, vaan on myös katsottu että siitä on hyötyä yliopistolle itselleen virikkeiden antajana tutkimukselle ja opetukselle.

Vapaa sivistystyö ”kansan yliopistoksi”

Pääteesini on, että vapaan sivistystyön ydintehdäväksi on asetettava muuttuneiden olosuhteiden takia entistä tietoisemmin akateemisen sivistyksen viljeleminen, ”kansan yliopistona” toimiminen. Käytän tällöin sanoja akateeminen ja yliopisto niiden alkuperäisessä merkityksessä.

Sana akateeminen tulee **Platonin** Akatemiasta, jonka tehtävänä oli pyrkiä kokonaisnäkemykseen maailmasta. von **Humboldt** uudisti yliopiston Platonin hengessä asettaen yliopiston tehtäväksi sivistämisen, *Bildung*. Yliopiston piti olla sivistysyliopisto (*Bildungsuniversität*).

Alkuperäisen idean mukainen yliopisto on avoinna kaikille sivistystä tavoitteleville, periaatteessa koko kansalle. Siinä ei pyritä ammattitaitoon eikä tutkintojen suorittamiseen.

Nykyinen yliopisto on loitonnut yhä kauemmas alkuperäisestä ideastaan. Se on avoinna ensisijaisesti vain ylioppilaille, ja heistäkin numerus clausus karsii pois osan. Yliopisto on saanut yhä enemmän ammatillisen oppilaitoksen luonteen. Tämä ja toisaalta tieteiden edistyminen on vienyt opetuksen ja tutkimuksen ahtaaseen spesialisoitumiseen.

Tätä kehitystä on ankarasti kritikoitu kaikkialla (meillä viimeksi Pekka **Kuusi** kirjassaan *Tämä ihmisen maailma*). On sanottu, että yliopistolla ei ole enää mitään yhteistä aatepohjaa, ei kristillistä, ei humanistista, eikä filosofistakaan (paitsi sosialistisissa maissa marxismi-leninismi). Tiedekunnat, jopa niiden eri aineetkin, ovat irrallaan toisistaan. Opettajilla ei yleensä ole edes henkilökohtaisia kontakteja. Saksalaiset sanovatkin, että yliopisto ei ole enää *Universität*, vaan *Spezialität*.

Yliopisto ei tällaisena tiedon ja taidon supermarketina pysty antamaan oppilailleen mitään elämäntähtäystä eikä se sivistä heitä paideia-sanan merkityksessä.

Vapaa sivistystyö on lähempänä akateemisen sivistyksen ideaalia. Se on avoinna kaikille sivistystä haluaville ja kaikkien ulottuvilla. Se ei valmista ammattiin eikä tähtää tutkintoihin. Se ei vaadi spesialisoitumista siitäkään syystä, että tieteellinen tutkimus ei kuulu sen tehtäviin. Tällöin ei myös-

kään opetusta tarvitse pilkkoa suppeiksi aineiksi. Opetussuunnitelma saa olla mitä joustavin.

Toisin kuin yliopisto vapaa sivistystyö ei valmista oppilaitaan tulevaisuutta varten. Koska se on olennaisesti aikuisten instituutio se voi käsitellä alussa mainitsemiani suuria ongelmia lähtien oppilaiden omakohtaisesta elämäntodellisuudesta.

Vapaalla sivistystyöllä on traditionaalisesti yhteinen aatepohja: humanismi. Tämä tekee mahdolliseksi, että vapaassa sivistystyössä voivat kohdata toisensa avoimessa dialogissa oppilaat ja opettajat riippumatta poliittisista ja maailmankatsomuksellisista eroista.

Vapaaseen sivistystyöhön pitää virrata tietoa yliopistoista ja muusta tieteellisestä maailmasta. Siellä sitä seulotaan ja sovelletaan suurten ja pienten ongelmien ratkaisuun. Näin on mahdollista saada hallintaan myös tiedon tulva.

Tämä merkitsee, että tieteen popularisoiminen perinteellisissä muodoissaan käy suurelta osalta tarpeettomaksi.

Vapaan sivistystyön tuleminen ”kansan yliopistoksi” edellyttää opettajiston tieteellisen tason nostamista. Eräs keino tähän on se, että päätoimiseksi tai tuntiopettajiksi kiinnitetään dosentteja. Yliopistothan eivät pysty heitä elättämään, joten he tarvitsevat työtä muualta. Opettaminen vapaassa sivistystyössä sopii heille hyvin. Dosenttien välityksellä voidaan myös ylläpitää läheistä kosketusta yliopistojen ja vapaan sivistystyön välillä.

Lähteet

- Kuusi, P. 1983. Tämä ihmisen maailma.
Pieper, J. 1962. Was heisst akademisch? Kösel-Verlag, München.
Portin, P. 1983. Perinnöllisyys, ihminen ja luonto. Volkshochschule. 1961. Ernst Klett Verlag, Stuttgart.